

4. Ковалев В. Д., Голомазов В. А., Волков В. Н., Гудков Б. П., Туркунов Б. И. Спортивные игры с методикой преподавания / Программы педагогических институтов. Сборник №24. Для специальности «Физическое воспитание». – М.: Просвещение, 1980. – 80 с. – С. 20–43.
5. Минаев Б. Н. Основы биомеханики / Программы педагогических институтов. Сборник №19. Для специальности «Физическое воспитание». – М.: Просвещение, 1981. – 62 с. – С. 22–31.
6. Навчальна програма з дисципліни “Біомеханіка”. Галузь знань: 01.02 Фізичне виховання, спорт і здоров’я людини. Напрямок підготовки 6.010201 – “Фізичне виховання”; 6.010202 – “Спорт”; 6.010203 – “Здоров’я людини”. ОКР – “бакалавр” / Кашуба В. О., Гамалій В. В., Ахметов Р. Ф. та ін. – К.: Науковий світ, 2011. – 19 с.
7. Тимошенко О. В., Мішаровський Р. М. Основы теории та методики викладання спортивних і рухливих ігор: навчально-методичний посібник / О. В. Тимошенко, Р. М. Мішаровський. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. – 257 с. – С. 15.
8. Уткин В. Л., Минаев Б. Н. Биомеханика / Программы педагогических институтов. Сборник №16. Для специальности «Физическое воспитание». – М.: Просвещение, 1984. – 17 с. – С. 2–8.
9. Федорец Г. Ф. Межпредметные связи в процессе обучения: Учебное пособие // Г. Ф. Федорец. – Л.: ЛГПИ, 1983. – 88 с.
10. Федорец Г. Ф. Межпредметные связи педагогики с психологией: Учебное пособие к спецкурсу / Г. Ф. Федорец. – Л.: ЛГПИ, 1988. – 88 с.
11. Федорец Г. Ф. Проблема интеграции в теории и практике обучения: (Предпосылки, опыт): Учебное пособие к спецкурсу / Г. Ф. Федорец; Ленинградский гос. пед. ин-т им. А. И. Герцена. – Л.: ЛГПИ, 1989. – 93 с.
12. Федорец Г. Ф. Проблема интеграции в теории и практике обучения: (Пути развития): Учебное пособие к спецкурсу / Г. Ф. Федорец; Ленинградский гос. пед. ин-т им. А. И. Герцена. – Л.: ЛГПИ, 1990. – 82 с.
13. Физиология человека: программа для институтов физической культуры. – М.: Просвещение, 1980. – 26 с.
14. Фізіологія людини: Програма навчальної дисципліни / Укл. В. Г. Омеляненко: Тернопільський НПУ ім. В. Гнатюка. – Тернопіль, 2005. – 58 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Бабенко Андрій Леонідович – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри теорії та методики олімпійського і професійного спорту Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.
Коло наукових інтересів: інтеграція у навчальному процесі вищої школи.

УДК 7. 031. 2 (477)

НАЦІОНАЛЬНЕ І СОЦІАЛЬНЕ В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Леонід БАБЕНКО (Кіровоград)

Українська нація формувалася під впливом багатьох факторів, органічно вбирала в себе історичний досвід, шліфувала свій характер, свій дух. Цей процес не зупинився і не може зупинитися, так як не може зупинитися історія. Недарма історично склалося так, що від окремих племінних (родових) стосунків людство потягнулося до національних об’єднань, адже неможливо жити осібно, замкнуто, це не дає простору для прогресу життя, неминуче веде до зубожіння й вимирання. Тому прагнення людей до об’єднання осібних племен в нації є прогресивною віхою в історії – формувались мова, звичаї, соціальні відносини, норми моралі, культура тощо. Хоча ствердження націй не завжди було мирним, а частіше за все здобувалося мечем і кров’ю. Кожна історична віха через страждання, в муках набувала певного досвіду, виробляла загальнолюдські цінності через національні культури.

Метою статті є розгляд української національної культури як форми соціальної історії, продукту всіх складових людського життя: економічного, політичного, соціального, форм суспільного життя, вірувань тощо.

На думку С. О. Войтовича [5], з прийняттям християнської релігії на Русі і нав’язуванням її силою, оскільки вона була чужа даному народу, суперечила його вірі, укладу життя тощо, починають проглядатися відмінності між народами Північної та Південної Русі, так як сприйняття християнства і його вплив на свідомість народу були різні. М. Костомаров вважає, що такі відмінності з’явилися тільки в XII столітті [9, с. 236].

З розпадом Київської Русі ті відмінності, що визрівали ще в добу їх спільного державотворення, під дією соціально-історичного поступу стали реальним помітним явищем.

Так, північні та східні землі заселялися шляхом їх колонізації південно-руською народністю, яка вже несла з собою християнство. На цих нових територіях вони зштовхнулись з іншими народами, які вже мали свої порядки, звичаї, віру, що сформувалися на місцевому ґрунті й були пов’язані з природно-кліматичними умовами життя (на півночі – угро-фініські племена з язичництвом, яке багато в чому відрізнялося від давньоруського; на сході –

тюркські племена, тобто магометанський світ). А якщо врахувати відірваність південно-руської народності від свого ґрунту (сталих норм господарювання, побутового життя, понять, вірувань, звичаїв, пов'язаних з своїми природно-кліматичними умовами) та християнського вірування, пророслого теж на чужому ґрунті, яке вони несли з собою, то можна сказати, що це призводило до формального прийняття зовнішніх атрибутів християнства, під якими зберігалися елементи старих вірувань. Як слідство, південно-руська народність, відірвавшись від свого колишнього коріння і зливаючись з новими народностями на їх території, набувала нових рис, втрачаючи старі. Формувалась нова спільність, нація з притаманними їй рисами і культурою. Під дією природних та кліматичних умов, які суттєво відрізнялись від попередніх, уже у росіян змінювався уклад життя, а під впливом місцевих звичаїв, традицій формувалась їх національна культура.

Тому в Московській державі релігійність зосереджувалась на зовнішніх атрибутах, зокрема місцевій обрядовості. Як відзначає С. А. Аскольдов [2, с. 210–249], такий розподіл форми і змісту сформував характерну рису російської душі – поєднання фантастичної релігійності та гріховності. Таку суперечність російської душі М. Бердяєв бачить в зіткненні в ній східного і західного елементів [3].

Таким чином, формування російської нації, її культури проходило під впливом візантійської культури, православної церкви, а також культури і вірувань місцевого населення. На цій основі вона засвоює поняття соборності, общинності, монархії, єдиновладдя та його походження від Бога. Зникає поняття народного віче, змінюється значення особистості, індивідуальності.

Упровадження ж християнства на південно-руських землях відбувалось в середовищі давньоруської культури, серед давньоруських традицій і понять, які виявили свою життєдіяльність і здатність протистояти нормам і поняттям християнської віри та змусили її пристосуватись до буття південно-руської народності. Так, на південно-руських землях не втратило своє значення народне віче, не засвоїлася ідея общини, монархії та єдиновладдя. Формувалась спільність з певними рисами національної культури.

Слід підкреслити, що поняття “громада” (південно-руське) і “община” (північно-східне) означають “спільність”, “об’єднання людей”, однак мають різне історико-культурне значення.

Північно-східне поняття “община” в своєму первісному значенні вказує на необхідність і нерозривність зв’язку, даного зверху – Божою

волею. Людина повинна усвідомити це і діяти відповідно до встановленого волевиявлення. У суспільному житті в певних спільностях людей таке розуміння втілювалось в одвічних ідеях та прилученні до єдиного духу, знайшло відбиток в усіх формах організації суспільного життя та сприяло творенню єдиновладдя й міцної монархічної держави.

Південно-руське поняття “громада” базувалося на волевиявленні та згоді людей. Громада могла за їх рішенням розпуститись, так як не залежала від якоїсь вищої сили. Громада опиралася на волевиявлення індивідуальних свобод, а не панувала над ними. Це створювало сприятливі умови для вибору влади – народного віче.

Відмінності понять “община” і “громада”, “єдиновладдя” і “народне віче”, значення індивідуальності втілювались у державному, політичному устроях, формах господарського й побутового життя.

Можна вивчати більш глибоко дане питання, знаходячи і розкриваючи складові формування української й російської націй, визначаючи їх втрати й набутки з розвитком соціально-історичного буття. Однак відмінність їх національних культур ясно свідчить про те, що це є дві різні, самостійні, самобутні нації.

Релігія, будучи певною системою культурних символів, крізь призму якої сприймалося буття народу, осмислювався перебіг історичних подій та явищ і творилася притаманна даному народові його власна культура, відігравала велику роль у духовному, соціальному житті народу, на ґрунті котрого вона виникла і сформувалась, а також народу, який її переймав від інших. При цьому, одна й та ж релігія по-різному впливала на національну історію та свідомість цих народів.

До прийняття християнства Русь відзначалася сталим укладом побуту й суспільного життя, своїми формами господарювання, звичаями, традиціями, віруванням, які дозволяли людині безпосередньо спілкуватися з язичницькими богами, тим самим стверджуючи свою особистість. Визнавалася ідея князя, який обирався і міг бути зміщений волевиявленням народу – народним віче. В соціальній організації життя були родоплемінні зв’язки, панувала кровна помста. Все це позбавляло державу сильних важелів впливу на підданих.

Християнська церква принесла на Русь своє тлумачення місця і значення людини в світі, відмінне від язичницького. Язичництво давало можливість людині безпосереднього спілкування з богами, не пригнічувало особистість і індивідуальність, а, навпаки, спонукало до розвитку. Християнство ж сповідувало ідеї

Божої волі – влади, соборності, общинності, що підпорядковують собі все, пригнічувало в людині індивідуальність, стверджувало, що лише церква має виключне право безпосереднього спілкування з Богом, а людина повинна постати перед Божим судом. Це дало можливість розвинути ідеї спільності всіх руських земель і єдності руського народу.

Православ'я впливало на державну та соціальну організацію суспільства, писемність, що знайшло відображення в державно-правовій сфері, де поєдналися церковне і цивільне право. Менш впливовою була візантійська культура, так як вона прийшла, в основному, в церковній формі, через мовний бар'єр та життєдіяльну силу місцевих традицій, звичаїв, культури.

Південна Русь була географічно близькою з Західною Європою, тому жила і розвивалась не втрачаючи зв'язки з нею. На відміну від південно-східних, північно-східні землі тривалий час були відірвані, ізольовані від Західної Європи, і тільки з утворенням Московської держави з'являються спроби налагодити відносини з нею.

Як відзначає М. П. Драгоманов [8], зі створенням Московської держави церковна влада була поставлена у залежність від світської, а церква стала одним із державних департаментів.

На території ж України-Русі склалася ситуація, при якій світська влада не залежала від духовної і навпаки, так як влада була справою громади, а не вищої сили. Така ситуація існувала близько 700 років – до кінця XVII століття, доки на Україні-Русі не стало впроваджуватися Московське державно-політичне й суспільне життя.

Панування загальної волі чи духу у Великій Русі – Московщині мало надземне, надлюдське походження, тому людина, незалежно від соціального статусу, з дня свого народження була віддана “отечеству” і до кінця своїх днів повинна була служити йому, виконувати його волю, вимоги духу, що містили в собі держава, церква. Це вело до нехтування самобутністю окремих територій, їх приєднання й підпорядкування. У свою чергу, це розвивало зневажливе ставлення до інших людей, народів. М. І. Костомаров вважає, що розвиток таких якостей російської нації, з одного боку (“Звільнений раб найбільш здатний відзначитися зневажливістю”), – це результат постійного приниження, з іншого, – поклоніння всьому іноземному (часи Петра I та ін.) [10, с. 261].

В Україні-Русі не було ідеї загальної волі, богообраності, а переважала ідея громади з правами незалежної особи. Церква стала справою не бога, а громади, тому не було підґрунтя для розвитку якостей зарозумілості, зневаги до інших вірувань та етнічних

спільностей. Навіть визвольна боротьба з польським та турецьким поневоленням була спрямована проти експансіоністської політики Речі Посполитої та Османської Порти, а не проти віри чи релігії.

Принципи організації суспільного життя, світоглядні поняття й уявлення засвоювались і набували характеру норм, традицій і звичаїв, втілювались у відповідних рисах цих народів, їх культурі. З часом, під тиском історичних умов, інших культур, поневолення набувало певних відтінків, зникало, частина його знову відроджувалась, змінюючи форми свого буття.

Як зазначає М. Грушевський [6, с. 103], після розпаду Київської Русі окремі князівства у своєму державно-політичному устрої керувалися Київським правом, викладеним в “Руській Правді”, що була написана у XI ст., а пізніше взята за основу законодавчого кодексу Литовської держави – “Статуту Литовського”.

Зі зруйнуванням Києва татарами у 1240 році, центр державно-політичного життя Південної Русі переміщується до Галицько-Волинської держави, яка складалася після війни проти угорського короля і проіснувала до XIV ст. Галицько-волинські князі прийняли зверхність татар, і ті не втручались у внутрішні справи, задовольняючись тільки грошовими поборами.

З приходом татар, бояри, духовенство, князі тікали з східних земель Київської Русі на північ або захід, а прості люди, змучені міжусобними князівськими війнами та військовими поборами, користуючись цим, утворювали громади на засадах народного віче, признавали зверхність татар і платили їм данину, що задовольняло татар, так як громада без князя і дружини не могла чинити опір.

Татарське поневолення спричинило втечу київського митрополита на північно-східні землі, а галицькі князі випросили у Константинопольського патріарха та візантійського імператора право мати власного митрополита, що остаточно вплинуло на розрив зв'язків між західними і східними землями.

Галицько-Волинська держава зближується з життям сусідніх європейських народів, тому в її культурі поєднуються елементи українсько-руські, візантійські та західноєвропейські. Галицько-Волинські бояри запрошували до себе правити литовських князів і визнавали їх владу, шукаючи у них захист від татар та Польщі. Литовські князі приймали православну віру, українську культуру і мову та титулювались в грамотах як “князі Малої Русі” [6, с. 138]. В XIV столітті під литовську владу відійшли не тільки Галицько-Волинські землі, а й відвойовані у орди Чернігів, Новгород-Сіверський, Стародуб, Київщина, Поділля. Все це давало змогу українському народові

розвиватися на основі уже притаманних йому давньоруських формах державного й політичного устрою, господарювання та побуту, що і творило його національну культуру.

Однак після “Кревської унії” з Польщею 1385р., а особливо “Люблінської унії” 1569р., відбулось руйнування державно-політичного устрою й, навіть, побуту, оскільки для збереження свого статусу вищі верстви населення змушені були приймати католицизм і польську культуру. Але серед простого народу українська культура не тільки збереглася, але й проросла та створила своєрідні форми організації суспільного життя – українське козацтво.

Українське козацтво було побудоване на основі староруських понять громади, традицій, заснованих на волі кожної людини з визнанням виборчої влади (народного віче) незалежними особами, що творили певну спільність на південноукраїнських землях для боротьби з прикордонними ворогами – татарами і турками. З часом, у війні проти турецько-татарських набігів і польської шляхти козацтво завоювало авторитет в усіх верств населення і виросло до політичної сили, яка після перемоги над польською короною породила в Україні новий лад – Гетьманщину, своєрідну модель державності, що відрізнялася від усіх існуючих на той час. Це була народна державність, так як на всі щаблі державної влади представники обиралися всім народом і за його волевиявленням могли бути скинуті, звільнені.

Керівництво Гетьманщини займалось військовою обороною, відносинами з іншими державами, регулюванням майнових і громадських конфліктів і не втручалося в господарське життя, що давало свободу в діяльності і формувало в людей відповідальність за свої дії, індивідуалізм.

Але оскільки Гетьманщина по своїй суті була військовим формуванням, яке більш як за століття виросло до рівня державності, вона не змогла пристосуватись до цивільного управління і виявила повну невідповідність новим своїм функціям. Так, зосередження військової, адміністративної і судової влади в одних руках відкривало шлях до свавілля окремої урядової особи. І громада виявилась не захищеною від свавілля урядової особи, а та, в свою чергу, від свавілля громади – усунення на зборах. Тобто, були відсутні певні гарантії у вигляді відомих всім загальних норм і правил, які б не змінювалися дуже швидко, а влада була б сталою, якщо вона відповідає за долю цілого народу.

Відсутність правової основи побудови держави породжувало невідповідність норм і правил військового устрою Гетьманщини

вимогам і потребам національного розвитку України. Причина такого феномену, на думку М. Костомарова [9, с. 245], у тому, що козацтво формувалося перебуваючи під польською владою, не маючи своєї державності. Тривале перебування під владою татар, потім у складі Литви і Польщі не розвивало політичну, державну думку та право. Внаслідок цього, гетьманська старшина вбачала основу для утвердження незалежності України, гарантію власних і загальнонаціональних інтересів у єдності з московським царем або польською короною, а не у зверненні до свого народу і пошуку шляхів до його єднання. Маючи в руках владу, вона, перш за все, збагачувалась, розширювала свої землеволодіння та шукала гарантій своєї безпеки за допомогою польських порядків чи випрошуючи шляхетського статусу в московського царя. Таке користолобство викликало вороже ставлення народу до козацької старшини. Її позиції були ослаблені. Це відобразилось на політичному та соціальному житті України. Крім того, Гетьманська держава стверджувалась під час постійних військових зіткнень зі своїми сусідами, що також викликало незадоволення народних мас і породжувало бажання скоріше покінчити з цим.

Як відзначає С. О. Войтович [5, с. 60-61], Гетьманська держава мала певний потенціал для змін у напрямі пристосування її до вимог суспільного управління та перетворення з військово-політичної організації в державно-політичну, так як її природа, принципи побудови ґрунтувалися на народній національній культурі, відповідали поняттям і уявленням народу.

Таким чином, Гетьманська держава виникла на основі тих принципів і понять, що були сформовані ще в давні часи, як до, так і під час існування Київської Русі, і проросли на новому соціальному ґрунті. В західноєвропейській політиці окремі з них виявились в державних утвореннях лише в сучасну Гетьманщині добу, а в російській історії тільки в другій половині XIX століття. Із огляду на це слід сказати, що державна організація Гетьманщини на той час відрізнялась більшим соціально-історичним поступом від інших.

Гетьманська держава на той час, на фоні розвинутого монархічно-державного ладу сусідніх держав, мала ознаки архаїчності, наївності демократичних уявлень і, зрозуміло, не могла протистояти сусіднім державам, політика яких не дала їй можливості розвинути свою правову, державну думку і піднести державність на високий рівень історичного прогресу.

В силу історичних подій, під тиском, держава змушена була йти під зверхність Росії і Польщі, обумовивши існування України на федеративних засадах у їх складі. Однак після

поділу України між Росією й Польщею, за спинами українського народу, розпочався процес перебудови державних, суспільних основ Гетьманщини та пристосування їх до вимог самодержавності. Підлягало заміні все – держані установи, суди, військо, соціальні стани.

В Росії на цей час панує самодержавна монархія – втілення божої волі, ідеї соборності, що змогли підпорядкувати етнічно споріднені землі і волю підданих на досягнення певної мети – визволення від татарського гноблення, що в ту добу було певним історичним надбанням. При цьому, якщо в Західній Європі з розвитком земельної аристократії почалося обмеження прав монархів та його юридичне закріплення, то в Росії, навпаки, із знищенням І. Грозним боярства (аналогії земельної аристократії) монархія ще більше підпорядковує собі всі сторони суспільного життя. І, як вияв необмеженої влади над своїм народом, складається кріпосне право. Не розвивається правосвідомість, так як абсолютна влада цього не вимагала. Формується зневага до права, яка стала характерною рисою розвитку російської держави та свідомості російського народу. І тільки в кінці XIX – на початку XX ст. в державно-політичному житті Росії з'являються елементи, що мали місце в Західній Європі ще в XVI–XVII ст. – обмеження влади монарха, утворення представницької верховної влади, запровадження принципу виборності тощо.

Таким чином, історична доля українського народу не давала можливості йому творити свою державу, однак політична і державна думка продовжувала розвиватися на основі історичного надбання національної культури, що в подальшому знайшло своє втілення в Конституції П. Орлика – незалежної республіки з козацьким парламентом.

Як відзначає М. Бердяєв [4, с. 12], сприйняття Гетьманщини як складової частини громадського суспільства, як підлеглої функції народного життя, для української культури характерне як сприйняття державності. В російській культурі – держава стоїть над суспільством, поглинаючи його.

Економічне життя України-Русі в основному залежало від території, наявності природних ресурсів, виду сільськогосподарської роботи тощо, тому було більш сталим, тісно пов'язаним з традиціями, звичаями, побутом народу і повільніше змінювалось.

В ранню добу Київської Русі в господарській діяльності переважає скотарство і полювання. Як відзначає М. Рожков [12, с. 5-13], до X ст. значення для родинно-общинної спільності, як господарської одиниці, мала не сама земля, а територія з вільним землекористуванням для випасу худоби. Тільки з розвитком землеробства земля набуває своєї

цінності. Проходить розпад родових зв'язків первісної общини, і господарською одиницею стає окремий представник роду або сім'я на території, придбаній шляхом вільного займання. З розвитком феодалних відносин і натурального виробництва (хліборобства) власниками земель стають князі з дружинниками, бояри, духовенство. Селяни за користування землею платили данину натуральним продуктом або відбували повинність. У цей час українські землі потрапляють під владу Литви, потім Польщі. Обмежувалася влада монарха, формувалися елементи представницької влади земельної аристократії, що певною мірою послаблювало кріпосне право.

Земельна аристократія, виборюючи права у монарха, змушена була надавати і певних прав своїм підданам, що не заперечувало інтересам монарха, який боявся при перерозподілі зосередження таких прав тільки в руках земельної аристократії.

Селянин вів індивідуальне господарство, платив податки спочатку на приватній вільно займаній землі, яка потім надавалась йому земельною аристократією лише в користування, і мріяв стати знову господарем цієї землі – викупити її у аристократії. Такий стан сприяв формуванню почуття особистої гідності, віри у власні сили, що було притаманним і для давньоруської культури в понятті особистості та її незалежної волі, і різко суперечило стану кріпацтва. Ці національні риси народу України-Русі виявились одразу після їх національного визволення при скасуванні кріпацтва і отримання права приватної власності на землю.

З утворенням в Україні, після визволення з-під Польщі, приватної власності на все, умовною одиницею власності виступав двір, про що свідчать актові описи [1].

Як визначає М. Е. Слабченко [13], заради спільних потреб (боротьба зі стихійним лихом, будівництво греблі, дороги, млина тощо) індивідуальні господарства об'єднувалися за військовим зразком Гетьманщини на засадах братського статуту, що вело до розвитку великих власників і готувало перехід до капіталістичного виробництва.

На думку М. Драгоманова, не можна недооцінювати значення українських колективних проявів господарювання, зосереджуючись тільки на подвірному індивідуалізмі, так як дійсні дійові колективні форми господарювання можливі лише на основі вільного об'єднання окремих незалежних власників [8, с. 484], які можуть за своїм бажанням і вийти з таких об'єднань.

Таким чином, як визначає С. О. Войтович [5, с. 76], подвірна організація господарства та індивідуальне землеволодіння, домінуючи в

історії українського народу, укоренились в його свідомості і творили типологічні ознаки його національного характеру та психології. Подальший розвиток українського економічного життя відбувається на основі притаманного йому подвірного господарювання та російської системи кріпосництва.

Російська кріпосна система відрізнялась від західноєвропейської, яка була запроваджена Польщею на українських землях. Як визначає М. Рожков [12], в Московській державі, з встановленням необмежених прав самодержавної монархії над усіма верствами суспільства, практично був знищений феодалний порядок, що відобразилось в соціальній організації економічного життя російського народу. Так, єдиним власником усіх земель була держава. Держава за державну службу давала дворянам землю для користування, тому не тільки закріпачені селяни, а й дворяни тимчасово володіли землею, хоча вона і переходила в користування їх дітей. Тому почуття приватної власності не мало підґрунтя для розвитку як в селян, так і у, по-своєму закріпачених, дворян. Заможність дворян визначала не земля, а кріпосні душі, які, на відміну від землі, могли продаватись, купуватись, обмінюватись тощо. Статус дворянства визначався державною службою, тому ні земля, ні культура виробництва, ні кріпосне селянство дворянство не цікавили.

Російський поміщик навіть після свого звільнення від обов'язкової військової служби не переставав бути служивою людиною і намагався влаштуватись на будь-яку державну службу, хоч і за невелику платню.

Зневажливе ставлення до землі, незацікавленість у господарській праці були притаманні як для дворянства, так і для закріпаченого селянства, що приводило до занепаду сільськогосподарського виробництва.

Державна реформа 1861р. розкріпачила селян і надала права дворянству, однак зберегла значні залишки кріпосного права. Економічне життя народу було не здатне до саморозвитку і самоорганізації. Таким чином, повна залежність економічного життя від держави та соціальної організації є характерною рисою російського суспільства з часів становлення Московської держави, що впливало на свідомість населення, формувало відповідні поняття і стереотипи поведінки, традиції і культуру нації.

В XVIII столітті держава започатковує земельну общину, як втілення загальної ідеї колективності, соборності, які мають неземне походження – втілення божої волі. Воля ж окремої особи була підпорядкована соборності, яка була прерогативою держави, тобто своєрідним перенесенням в структуру

господарювання елементів російської державності. Тому економічне життя російського колективно-общинного землекористування опиралося на організаційно-правову систему кріпосницької держави і на поняття та уявлення, притаманні, вже на той час, російському народу.

Отже держава, як надлюдська сила, ідея, дух, поглинала і підпорядковувала собі все. Тільки вона могла й мала право визначати економічне життя суспільства, форми його соціальної організації, стосунки та взаємозалежність між різними суспільними верствами населення, при цьому воля та потреби окремої особи не мали ніякого значення. Слід зазначити, що така державна диктатура й насильство над своїм народом, як чинники національних рис, були взяті за основу побудови і перекочували в подальшій історії в російську комуністичну імперію, що виявилось не тільки в свавіллі та зневазі до народів, фактично завойованих комуністичною Росією, а й до власного народу – російського.

У цей час, як відзначає В. П. Мілюков [11, с. 225], в Росії вводиться кругова порука, яка підпорядковувала все колективній волі, ідеї, перешкоджала добровільному виходу селянина з общини. Це впливало на психологію людей, розуміння свого значення, суперечило індивідуальності. При цьому, кругова порука була введена не тільки для селян, а й для поміщиків, які також повинні були поручатися, правда, за конкретну особу, побратима, однак це суті не міняло. Таким чином, форма господарювання, в якій окрема особа була тільки додатком, носієм не своєї, а загальної волі общини, не сприяла формуванню почуття незалежності, особистої гідності, відповідальності за свої дії. Окрема людина повинна була всього лише якнайкраще виконувати волю общини. В добу розвитку торгівельного капіталізму тільки для російського економічного життя була притаманна "община".

Слід зазначити, що принцип кругової поруки (один за всіх і всі за одного; виховання в колективі і через колектив) був також використаний російськими комуністами для підпорядкування волі особистості загальній державній волі – імперській комуністичній ідеї.

У цей час в Україні російське закріпачення не позбавляло права селян вести індивідуальну господарську діяльність на земельних ділянках, даних їм для користування. Українська шляхта і посполите селянство, на відміну від російського дворянства, зберегли за собою певні права і володіли землею переважно на правах індивідуальної власності, могли продавати її. Крім того, частина козацтва також була не закріпачена після скасування їх війська, що як

відзначає Д. Дорошенко [7], в цілому складало біля третини селянського населення.

Таким чином, якщо в Україні форми господарювання визначалися переважно економічними чинниками, соціальними засадами яких виступають індивідуальна власність і індивідуальне землекористування, а колективність розуміється як вияв волі незалежних осіб – громада, то в Росії форми господарювання повністю залежали від волі та втручання держави, соціальна суть чого полягає в вирішальному значенні загальної волі, общини, колективності, які стоять над усім і підпорядковують собі індивідуальну волю окремої особи.

Як наслідок, різні форми господарювання на українських і російських землях по-різному впливали на психологію людей, формували певні риси характеру і поведінки, які ставали їх типологічними національними ознаками.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Актовая книга Стародубского городского уряда. – Чернигов, 1914. – 112 с.; Актовые книги Полтавского городского уряда, в. 1–3. – Чернигов, 1912–1914. – 137 с.
2. Аскольдов С. А. Религиозный смысл русской революции // Вехи: Из глубины. – М., 1991.
3. Бердяев Н. Истоки и смысл русского коммунизма. – М.: Наука, 1990. – 221 с.
4. Бердяев Н. Судьба России: Опыт по психологии войны и национальности. – М., 1990. – 206 с.

5. Войтович С. О. Світ соціальних відносин в українській культурі (історико-соціологічне дослідження). – К., 1994. – 145 с.

6. Грушевський М. Ілюстрована історія України. – К., Львів, 1913. – 524 с.

7. Дорошенко Д. Нарис історії України. – Мюнхен: Дніпрова хвиля. – 1966. – Т. I-II. – 360 с.

8. Драгоманов М. П. Выбране. – К.: Либідь, 1991. – 684 с.

9. Костомаров Н. Исторические монографии и исследования. – СПб., 1863. – Т. I. – 504 с.

10. Костомаров Н. Исторические монографии и исследования. – СПб., 1861. – Т. I. – 506 с.

11. Миллюков В. П. Очерки по истории русской культуры. – М., 1918. – Ч. I. – 341 с.

12. Рожков Н. Русская история в сравнительно-историческом освещении... – Пг., М. (без года издания). – Т. 7. – 274 с.

13. Слабченко М. Е. Хазяйство Гетьманщини в XVII-XVIII ст. – Одеса, 1922. – Т. I. – 222 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Бабенко Леонід Вікторович – кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри хореографічних дисциплін, образотворчого мистецтва та дизайну Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Коло наукових інтересів: розвиток національної культури і мистецтва та художньо-педагогічна підготовка майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

УДК 378:316.3

СОЦІОКУЛЬТУРНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ КОНКУРЕНТОЗДАТНОСТІ ФАХІВЦЯ

Тетяна БАБЕНКО (Кіровоград)

Становлення України як європейської держави, активний перехід до ринкових відносин, реформування національної освіти, зумовлюють необхідність оновлення системи професійної підготовки.

Проблема вдосконалення професійної освіти зосереджується сьогодні на потребі формування тих якостей особистості, що сприятимуть її конкурентоздатності в умовах сучасного ринку.

Крім того для країн, що входять до Болонського процесу, характерною є стратегія підвищення вимог до якості навчання та підготовки кадрів. Однією з вимог положень Болонського процесу є орієнтація вищих навчальних закладів на кінцевий результат: рівень готовності випускників до виконання професійних функцій, до реалізації професійних

можливостей в умовах конкуренції на ринку праці.

Сучасна загальна і професійна освіта повинна будуватися на ідеології розвитку, відповідати вимогам часу і якісно змінюватись. Для підсилення конкурентоздатності фахівця на ринку праці повинна працювати система професійної підготовки, яка передбачає процес і результат опанування навчальними системами наукових знань і пізнавальних вмінь, навичок та формування на їх основі світогляду та інших якостей особистості, серед яких конкурентоздатність майбутнього фахівця.

У цьому зв'язку актуальною стає задача посилення спрямованості освітнього процесу на формування конкурентоздатності. Однак в документах в області освіти, в державних стандартах, в тому числі з педагогічних